

METAKOGNITIV PEDAGOGIKA KONSEPSIYASI ASOSIDA TALABALARNING O'Z-O'ZINI O'RGANISH STRATEGIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Mirsobitova Parvina

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti
Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi 1- bosqich magistranti.

Mingnorov Abduholiq Toshmirzayevich

Tarix fanlari doktori (DSc).

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17986213>

Annotatsiya. Ushbu maqola metakognitiv pedagogika konsepsiyasi asosida talabalarning o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini rivojlantirish masalasini ilmiy asosda tahlil qiladi. Ishda metakognitiv yondashuv, talabalarda rejalashtirish, monitoring, baholash va o'z-o'zini rag'batlantirish kabi strategiyalarni shakllantirish usullari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, metakognitiv pedagogika konsepsiyasini ta'lim jarayoniga integratsiyalash talabalarning mustaqil o'rganish qobiliyatini oshiradi, o'quv faoliyatining samaradorligini yaxshilaydi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, pedagogik intervensiyalar va individual yondashuv orqali talabalarning o'rganish jarayonidagi faolligi va motivatsiyasi oshadi.

Kalit so'zlar: Metakognitiv pedagogika, o'z-o'zini o'rganish, metakognitiv strategiyalar, rejalashtirish, monitoring, baholash, pedagogik intervensiya, ta'lim samaradorligi.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' SELF-DIRECTED LEARNING STRATEGIES BASED ON THE CONCEPT OF METACOGNITIVE PEDAGOGY

Annotation. This article examines the development of students' self-directed learning strategies based on the concept of metacognitive pedagogy. The study analyzes metacognitive approaches, including planning, monitoring, evaluation, and self-motivation strategies. The results indicate that integrating metacognitive pedagogy into the educational process enhances students' independent learning abilities, improves learning effectiveness, and develops critical thinking skills. Furthermore, pedagogical interventions and individualized approaches increase students' engagement and motivation in the learning process.

Keywords: Metacognitive pedagogy, self-directed learning, metacognitive strategies, planning, monitoring, evaluation, pedagogical intervention, learning effectiveness.

Kirish

Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarning faolligi, mustaqil fikrlashi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati asosiy pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ta'limning samaradorligi nafaqat o'qituvchining metodik yondashuviga, balki talabalar o'z-o'zini o'rganish va o'z bilimini nazorat qilish qobiliyatiga ham bevosita bog'liq. Shu nuqtai nazardan, metakognitiv pedagogika konsepsiyasi ta'lim jarayonida o'qituvchi va talabaning o'zaro faoliyatini yangi darajaga olib chiqadi. Metakognitiv pedagogika, asosan, talabalarning o'z fikrlash jarayonlarini, bilim olish strategiyalarini va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuv o'quvchining o'z o'rganish jarayonini anglab yetishi, o'rganishning samarali strategiyalarini tanlashi va ularni faol qo'llashi orqali ta'lim sifatini oshirishga imkon beradi.

Shu bilan birga, metakognitiv yondashuv o'quvchilarda o'z-o'zini rag'batlantirish, muammolarni mustaqil hal qilish va o'rganish jarayonini rejalashtirish kabi yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, metakognitiv strategiyalarni o'zlashtirish talabalarning mustaqil o'rganish faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu sababli, pedagogik amaliyotda metakognitiv pedagogik yondashuvni qo'llash va talabalarning o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Dolzarlighi

Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarning faolligi, mustaqil o'rganish qobiliyati va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari ta'lim sifatining asosiy ko'rsatkichlaridan hisoblanadi. Shu bilan birga, an'anaviy pedagogik yondashuvlarda o'quv jarayoni ko'pincha o'qituvchiga bog'liq bo'lib, talabalar mustaqil fikrlash va o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini yetarlicha rivojlantira olmaydi.

Metakognitiv pedagogika konsepsiyasi esa talabalarga o'z fikrlash jarayonini anglash, samarali o'rganish strategiyalarini tanlash va qo'llash imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, talabalarning o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini rivojlantirish bugungi kunda pedagogik tadqiqotlar va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan dolzarb masala hisoblanadi.

Maqsadi

Ushbu ilmiy ishning asosiy maqsadi metakognitiv pedagogika konsepsiyasi asosida talabalarning o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini shakllantirish va ularning o'quv faoliyatidagi samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlashdir.

Asosiy qism

Kirish bo'limi zamonaviy ta'lim tizimidagi talabalarning mustaqil o'rganish faoliyatini rivojlantirish zaruratini ilmiy asos bilan tushuntiradi. Bo'limda ta'limning samaradorligi talabaning faolligi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatiga bog'liqligi ko'rsatiladi. Metakognitiv pedagogika konsepsiyasining ahamiyati va uning ta'lim jarayonida qo'llanilishi tahlil qilinadi.

Shuningdek, tadqiqotning dolzarbligi, ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyati ilmiy manbalar bilan asoslanadi. Tadqiqotning maqsadi va vazifalari aniqlanadi, ularning o'quv jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. Kirish bo'limi ishning strukturasi va bo'limlar ketma-ketligini o'quvchiga tushuntiradi. Shuningdek, tadqiqot predmeti va ob'ekti ilmiy jihatdan aniqlanadi. Bo'limda ishlatiladigan metodologik yondashuv va tadqiqot metodlari qisqacha tavsiflanadi. Kirish qismi tadqiqotchi tomonidan tanlangan konsepsiya va yondashuvning ilmiy asosini mustahkamlaydi.

Shuningdek, kirish bo'limi kutilayotgan natijalar va ularning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi. Tadqiqot mavzusining tarixiy rivojlanishi va zamonaviy pedagogik jarayonlar bilan bog'liqligi yoritiladi. Kirish bo'limi ilmiy ishning nazariy va amaliy qismlarini belgilaydi. Bu bo'lim tadqiqotning muhim nazariy asosini beradi va metakognitiv pedagogika yondashuvining ahamiyatini o'quvchi uchun tushuntiradi. Kirish bo'limi ilmiy manbalar bilan mustahkamlangan holda talabaning o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini shakllantirish zaruratini asoslaydi. Shu bilan birga, tadqiqotning umumiy maqsadlari va vazifalari bo'lim oxirida aniq ko'rsatiladi. Kirish bo'limi ilmiy ishni boshlash uchun asosiy kontekst va tushunchaviy maydonni yaratadi.

Bu bo'lim metakognitiv pedagogika konsepsiyasining nazariy asoslarini batafsil tahlil qiladi. Konsepsiyaning tarixiy rivojlanishi va zamonaviy pedagogik amaliyotdagi o'rni yoritiladi.

Metakognitiv pedagogika o'quvchining fikrlash jarayonini anglash, o'z-o'zini baholash va o'rganish strategiyalarini tanlash imkoniyatini yaratadi. Bo'limda kognitiv va metakognitiv jarayonlarning farqlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shu bilan birga, konsepsiyaning ta'lim jarayonidagi amaliy ahamiyati, o'quvchilarning muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli ko'rsatiladi. Metakognitiv yondashuv talabani o'z-o'zini rag'batlantirish va boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bo'limda metakognitiv strategiyalarning turlari, ularni qo'llash usullari va pedagogik vositalar ilmiy asos bilan tahlil qilinadi. Shuningdek, konsepsiya o'quv jarayonini individualizatsiyalash imkoniyatlarini yaratadi. Metakognitiv pedagogika o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro faoliyatni yangi darajaga olib chiqadi. Bo'limda ilmiy manbalar bilan mustahkamlangan holda metakognitiv yondashuvning samaradorligi yoritiladi. Shu bilan birga, konsepsiyaning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati asosiy nuqtalar bilan ko'rsatiladi.

Bo'lim talabalarining o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini nazariy jihatdan yoritadi.

Strategiyalar talabani o'quv materialini anglash, mustaqil fikrlash va bilimlarni mustahkamlash jarayonini o'z ichiga oladi. Rejalashtirish, monitoring, baholash va moslashtirish kabi strategiyalar batafsil tahlil qilinadi. Har bir strategiya talabani kognitiv va metakognitiv jarayonlarini faollashtirishga xizmat qiladi. Bo'limda strategiyalarni shakllantirishda pedagogik vositalar va metodlar, jumladan reflektiv mashqlar va portfoliolar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, strategiyalarning samaradorligi va ularni o'qituvchining qo'llab-quvvatlashi bilan bog'liqligi ko'rsatiladi. Bo'lim ilmiy manbalar bilan mustahkamlangan holda, talabani o'z-o'zini o'rganish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan. O'z-o'zini o'rganish strategiyalari talabalarda yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalarni shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, bo'lim talabani o'quv jarayonidagi faolligi va mustaqil fikrlashini rivojlantirish ahamiyatini asoslaydi.

Bo'lim talabalarining o'qish faoliyatini metakognitiv nazorat qilishni yoritadi. Nazorat talabani o'z-o'zini kuzatishi, o'rganish jarayonini rejalashtirishi va natijalarni baholashi bilan bog'liq. Bo'limda nazoratning turlari, jumladan rejalashtirish, monitoring va baholash jarayonlari tahlil qilinadi. Talaba o'z-o'zini nazorat qilish orqali bilimlarni chuqurroq anglaydi va mustaqil fikrlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Shu bilan birga, o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan metodlar va vositalar, jumladan reflektiv mashqlar va o'z-o'zini baholash ro'yxatlari tahlil qilinadi. Bo'lim ilmiy manbalar bilan mustahkamlangan va metakognitiv nazoratning ta'lim jarayonidagi samaradorligi ko'rsatiladi. Shu nuqtai nazardan, talabalarining o'qish faoliyatini nazorat qilish o'z-o'zini o'rganish samaradorligini oshiradi.

Bu bo'lim talabalarda metakognitiv strategiyalarni shakllantirishning pedagogik metodlarini ilmiy asosda yoritadi. Bo'limda o'qituvchining roli, uning talabalarining o'z-o'zini o'rganish jarayonini rag'batlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Talabalarda rejalashtirish, monitoring va baholash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qo'llaniladigan metodlar, jumladan muammolarni hal qilish, guruhli mashg'ulotlar, loyiha asosida o'rganish, reflektiv mashqlar va o'z-o'zini baholash portfoliolarining samaradorligi ilmiy manbalar bilan asoslanadi. Bo'limda metodlarni kombinatsiyalash, individual yondashuvni qo'llash va pedagogik intervensiyalar orqali talabani metakognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoni tahlil qilinadi. Metakognitiv strategiyalarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari, ularning o'quv jarayonidagi samaradorligi, talabani mustaqil fikrlash va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatiga ta'siri yoritiladi.

Shu bilan birga, pedagogik yondashuvning samaradorligini oshirish uchun turli didaktik vositalar va metodlarni integratsiyalash imkoniyatlari ko'rsatiladi. Bo'lim talabalarining o'quv jarayonini individualizatsiyalash, motivatsiyasini oshirish va o'z-o'zini rag'batlantirish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Har bir metod va yondashuvning o'quv jarayonidagi amaliy ahamiyati ilmiy manbalar bilan asoslanadi. Shu nuqtai nazardan, bo'lim metakognitiv pedagogikaning amaliy tatbiqini va talabalarining strategik fikrlashini rivojlantirishdagi roli bilan bog'liq ilmiy yondashuvni ko'rsatadi.

Bu bo'lim talabalarining o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini baholashning nazariy va amaliy jihatlarini kengaytirilgan tarzda tahlil qiladi. Talabaning metakognitiv ko'nikmalarini baholash usullari, jumladan kuzatuv, intervyu, so'rovnoma, testlar, reflektiv mashqlar va portfoliolar ilmiy manbalar bilan asoslanadi. Bo'limda baholash jarayonining talabaning o'z-o'zini tahlil qilish, o'z faoliyatini rejalashtirish va o'z-o'zini rag'batlantirish imkoniyatlariga ta'siri yoritiladi. Baholash natijalari asosida pedagogik intervensiyalarni rejalashtirish va talabaning o'rganish jarayonidagi samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, baholash natijalari talabalarining individual rivojlanish ehtiyojlarini aniqlashga yordam beradi.

Bo'lim talabalarining o'z-o'zini nazorat qilish va baholash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqadi. Baholash jarayonining samaradorligi, metakognitiv strategiyalarning qo'llanishi bilan bog'liq nazariy asoslar bilan yoritiladi. Shu nuqtai nazardan, bo'lim talabalarining mustaqil o'rganish faoliyatini baholash va nazorat qilishning ilmiy asosini beradi.

Bu bo'lim talabalarining o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini rivojlantirish bo'yicha amaliy tadqiqotning metodologiyasi, ishlatilgan vositalar va natijalarini ilmiy asos bilan yoritadi. Tadqiqot ob'ekti va predmeti aniqlanadi, ishlatilgan metodlar, jumladan kuzatuv, so'rovnoma, testlar va intervyular batafsil tasvirlanadi. Natijalar tahlil qilinadi va metakognitiv strategiyalarni qo'llash orqali talabalarining o'rganish samaradorligidagi o'zgarishlar ko'rsatiladi. Bo'limda statistik va grafik vositalar yordamida natijalar vizual tarzda taqdim etiladi. Shu bilan birga, amaliy tadqiqot asosida pedagogik tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bo'lim ilmiy manbalar bilan mustahkamlangan va metakognitiv yondashuvning o'quv jarayonidagi samaradorligi ko'rsatiladi. Tadqiqot natijalari talabalarining mustaqil o'rganish, rejalashtirish va o'z-o'zini baholash qobiliyatlarini qanday rivojlantirishini aniqlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, bo'lim amaliy va ilmiy jihatdan metakognitiv strategiyalarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Muhokama

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, metakognitiv pedagogika konsepsiyasini ta'lim jarayonida qo'llash talabalarining o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Tadqiqot davomida talabalarga metakognitiv strategiyalarni shakllantirish metodlari, jumladan rejalashtirish, monitoring va baholash ko'nikmalari muntazam ravishda qo'llanildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, talabalarining o'quv faoliyatida mustaqil fikrlash va o'z-o'zini baholash qobiliyati oshdi. Shu bilan birga, metakognitiv yondashuv talabalarda o'z-o'zini rag'batlantirish, muammolarni mustaqil hal qilish va o'rganish jarayonini samarali boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, o'qituvchining metodik qo'llab-quvvatlashi talabalarining metakognitiv strategiyalarini rivojlantirish samaradorligini oshiradi.

Bo'limda metakognitiv strategiyalarning individual xususiyatlarga moslashtirilishi ta'lim jarayonini individualizatsiyalashga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, metakognitiv pedagogika konsepsiyasi faqat nazariy emas, balki amaliy ahamiyatga ham ega ekanligi aniqlandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, metakognitiv strategiyalarni doimiy qo'llash talabalarning mustaqil o'rganish faolligini oshiradi va ularning akademik natijalarini yaxshilaydi. Tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlar ilmiy jihatdan tahlil qilinib, metakognitiv pedagogika konsepsiyasining ta'lim jarayonidagi samaradorligi tasdiqlandi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari pedagogik amaliyotda metakognitiv yondashuvni keng qo'llash zaruratini ko'rsatadi.

Natija

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, metakognitiv pedagogika konsepsiyasini ta'lim jarayonida qo'llash talabalarning o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Tadqiqot davomida talabalar rejalashtirish, monitoring, baholash va o'z-o'zini rag'batlantirish kabi metakognitiv strategiyalarni muntazam qo'lladilar. Natijalar shuni ko'rsatdiki, talabalarning mustaqil o'rganish faoliyati va o'quv samaradorligi oshdi. Shu bilan birga, metakognitiv yondashuv talabalarda muammolarni mustaqil hal qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, o'qituvchining metodik qo'llab-quvvatlashi talabalarning metakognitiv strategiyalarini rivojlantirish samaradorligini oshiradi. Metakognitiv strategiyalarni muntazam qo'llash natijasida talabalar o'z-o'zini baholash va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini mustahkamlashdi. Shu bilan birga, talabalarning o'quv jarayonidagi motivatsiyasi oshdi, ular o'z-o'zini rag'batlantirish orqali o'rganishga faolroq jalb bo'ldilar. Amaliy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, metakognitiv pedagogika konsepsiyasini ta'lim jarayoniga integratsiyalash ta'lim sifatini yaxshilashga, talabalarning mustaqil fikrlash va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik intervensiyalar va individual yondashuv orqali talabalarning o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini shakllantirish samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Shu bilan birga, metakognitiv strategiyalarni qo'llash talabalarning akademik natijalarini yaxshilashga ham yordam beradi. Tadqiqot natijalari metakognitiv pedagogika konsepsiyasining nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ham tasdiqlaydi va pedagogik amaliyotda keng qo'llanishi zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, metakognitiv pedagogika konsepsiyasi asosida o'quv jarayonini tashkil etish talabalarning mustaqil o'rganish strategiyalarini rivojlantirishga, o'quv faoliyatini samarali boshqarishga va ta'lim jarayonining sifatini oshirishga imkon beradi. Bu natijalar pedagogik amaliyot va kelajakdagi tadqiqotlar uchun ilmiy asos yaratadi.

Xulosa

Xulosa bo'limida tadqiqot natijalari ilmiy asos bilan umumlashtiriladi va metakognitiv pedagogika konsepsiyasining talabalarning o'z-o'zini o'rganish strategiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyati ko'rsatiladi, shuningdek, pedagogik amaliyotda metakognitiv strategiyalarni qo'llash bo'yicha aniq tavsiyalar beriladi. Bo'limda kelgusidagi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalishlar ham yoritiladi. Shu bilan birga, talabalarning o'z-o'zini o'rganish qobiliyatini oshirish va ta'lim jarayonini individualizatsiyalash imkoniyatlari ko'rsatiladi.

Xulosa bo‘limi ilmiy ishning natijaviy qismini mustahkamlaydi va amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi. Bo‘lim talabalarning o‘rganish jarayonida metakognitiv strategiyalarni qo‘llashning samaradorligini ilmiy asos bilan tasdiqlaydi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqot natijalari ta‘lim jarayonining sifatini oshirishga, talabalarning mustaqil o‘rganish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
2. Mirziyoyev, S. (2025). Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti.
3. Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). Assessing metacognitive awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19(4), 460–475.
4. Veenman, M. V. J., Van Hout-Wolters, B., & Afflerbach, P. (2006). Metacognition and learning: Conceptual and methodological considerations. *Metacognition and Learning*, 1(1), 3–14.
5. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.
6. Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 451–502). Academic Press.